Fenòmens fonètics entre consonants a l'interior de paraula i per fonètica sintàctica (i IV): emmudiments i sensibilitzacions

Montserrat Badia i Cardús

4. Emmudiments i sensibilitzacions

Aquests dos fenòmens fonètics estan absolutament relacionats si tenim en compte que hi ha determinats sons que no es pronuncien en segons quins contextos fònics, però que, en trobar-se en d'altres, sí que sonen i, doncs, se sensibilitzen. És a dir, depenent del so que segueixi el que no es pronuncia, aquest deixa de quedar ocult o latent, i es fa present en el context.

4.1. Emmudiments

L'emmudiment, per tant, consisteix a deixar de pronunciar certes consonants en uns contextos determinats, sabent que en d'altres sí que es pronuncien.

Per tal de visualitzar precisament tant l'element mut com el que, per contra, se sensibilitza, a partir d'ara els ressaltarem, tots dos, amb negreta, pel que fa a la seva grafia, i indicarem amb el conjunt buit -**ø**- el so mut, el que no sona.

Vegem-ne els casos més freqüents.

4.1.1. Sons oclusius

Els sons oclusius, siguin bilabials, [p], [b], dentals, [t], [d], o velars, [k], [g], emmudeixen generalment quan es troben en posició final de mot o abans de *s* final.

Els contextos en els quals es dóna l'emmudiment de sons oclusius són els que segueixen:

- [p] i [b], a final de mot, precedits de [m], sigui en singular o bé en plural: *camp* o *camps* (pl.) (cam[**ø**]), *llamp(s)*, *temps*, t*omb(s)*; o bé en les desinències verbals, com *romp(s)* (v. *rompre*).
- El so final de la preposició *amb*, [b], es manté mut si el mot que el segueix comença amb consonant: *ambdós* (am[**ø**]dós), *carn amb peres*, *hi aniré amb tu*, etc.
- [p] en els grups *-mpc* i *-mpt*: *exempció* (exem[**ø**]ció), *redempció*; *assumpte*, *compte*; *Assumpta*.
- [t] i [d], a final de mot, sigui darrere de [n] o de [l]:

— Darrere de [n]: *cant* o *cants* (pl.) (can[**ø**]), *content(s)*, *estupend(s)*, *pont(s)*, *profund(s)*, *quant(s)*, *valent(s)*; també a final de síl·laba, en casos com *abundantment*, *evidentment*; i en les terminacions dels gerundis: *cantant, fent*, *venint*.

— Darrere de [l]: *alt* o *alts* (pl.) (al[**ø**]), *esvelt(s)*, *herald(s)*, *malalt(s)*. Tanmateix, en un estil més acurat, la tendència és no fer l'emmudiment en cultismes i participis tals com *estult* (estul[**t**]), *mòlt*, *resolt*, *solt*, etc., tot i que són freqüents les vacil·lacions entre les dues pronúncies.

- [t] i [d] precedits de [r] o [s], quan el mot següent comença amb consonant:

  -rt: *celobert fosc* (celober[**ø**] fosc), *confort segur*, *port mercantil*;

  -rd: *acord silenciat*, *petard mullat*, *record punyent*;

  -st: *disgust majúscul*, *gust contrastat*, *manifest polític*.

- [t] i [d] entre [r] i el so [s] final, com a marca de plural, també solen deixar de pronunciar-se: *curts* (cur[**ø**]s), *forts*, *sords*, *verds*, tot i que, en aquests casos, la pronúncia, o no, del so oclusiu dental depèn del ritme elocutiu emprat i de la freqüència d'ús de la paraula.
- [k] i [g] darrere de [ŋ]: *banc* o *bancs* (pl.) (ba[ŋ**ø**]), *cinc(s)*, *fang(s)*. Cal observar que en aquests casos el so [n], en contacte amb un so velar, es velaritza i esdevé [ŋ], amb la qual cosa ja fa el rol propi de la consonant velar següent, que tendeix a emmudir, llevat que interessi de pronunciar amb èmfasi el mot en qüestió.

4.1.2. Sons fricatius alveolars

Els sons [s] i [z] esdevenen muts en els casos següents:

- [s] en els plurals acabats amb *-igs*: *desigs* (desi[t**ʃø**]), *-nxs*: *esfinxs*, *-xs*: *índexs*, *-çs*: *falçs*, senzillament per la dificultat de pronunciar tres consonants seguides, que poden ser diferents, com en *desigs* (desi[t**ʃs**] → desi[t**ʃø**]), o bé les dues últimes poden tenir el mateix so, amb la qual cosa la marca de plural, el so [s], emmudeix: *esfinxs* (esfi[**ŋss**] → esfi[**ŋsø**]), *índexs* (índe[**kss**] → índe[**ksø**]), *falçs* (fa[**lss**] → fa[**lsø**]), de manera que els mots d'aquest tipus sonen igual tant en singular com en plural.
- En els mots *aquests* i *posts* (en plural), i també per la dificultat de pronúncia que presenten, s'emmudeix, no la *s* del plural, sinó la primera: *aquests* (aque[**ø**ts]), encara que després vingui un mot començat amb vocal; i *posts* (po[**ø**ts]), mot, aquest darrer, que passa a pronunciar-se igual que *pots* (del verb *poder*), o bé com el plural *pots*, del substantiu *pot*).

- [s] en l'esmentat determinant *aquest*, en singular, s'emmudeix igualment quan va seguit d'un mot començat amb consonant: *aquest llibre* (aque[**ø**]t llibre); però no si és seguit de vocal (cf. més endavant, § 4.2.2).

4.1.3. Els sons líquids [l] i [ɾ]

Aquests dos sons emmudeixen en els contextos que analitzem a continuació.

- Quant al so [l], en algunes terminacions àtones en *-ol* és freqüent, en el parlar col·loquial, no pronunciar la *-l* final, tot i que en una parla més acurada cal no emmudir aquell so: *bonítol* (bonito[**ø**]), *déntol*, *dròpol*, *furóncol*, *llamàntol*, *llombrígol*, *nínxol*, *rínxol*; *Campdevànol*. Nogensmenys, alguns d'aquests mots són admesos, com a mínim en algun diccionari, sense el so lateral final. Així, en el DIEC2 també consten les entrades *dropo* i *floronco*, per exemple. Igualment, en el DCVB, en donar-ne les variants fonètiques, s'admet, per al barceloní, les formes *bonit[u]*, *floronc[u]*, *llamant[u]*; i, en altres casos, ambdues formes encapçalen l'entrada: *nínxol* o *ninx[u]*, *rínxol* o *rinx[u]*, fets, tots ells, que demostren la tendència a emmudir aquest so, especialment en els mots que tenen una major freqüència d'ús.
- Pel que fa al so [ɾ], no es pronuncia, en posició final, en els casos següents:
- En els infinitius aguts: *cantar* (canta[**ø**]), *saber*, *dormir*.
- En paraules derivades acabades amb els sufixos *-ar*, *-er*, *-or*, *-dor*:
  *-**ar***: *alzinar* (alzina[**ø**]), *bestiar*, *colomar*, *roquissar*;
  *-**er***: *carnisser*, *fuster*, *peixater*, *sabater*;
  *-**or***: *agror*, *antigor*, *blavor*, *foscor*;
  *-**dor***: *alliçonador*, *caçador*, *domador*, *durador*.
- En moltes altres paraules, ja siguin monosíl·labes: *clar* (cla[**ø**]), *dur*, *flor*, *plor*, *por*; ja siguin polisíl·labes: *ahir* (ahi[**ø**]), *carrer*, *dolor*, *editor*, *madur*, *monestir*, *picor*, *remor*, *segur*, *senglar*, *tercer*[1].
- Tampoc no es pronuncia, habitualment, el so [ɾ] de l'arrel en mots tals com *arbre* (a[**ø**]bre), i en els seus derivats, o bé en *prendre*, infinitiu, i en les formes del futur i del condicional del seu paradigma verbal (*prendré*, *prendria*, etc.), o en els seus derivats i compostos (*aprendre*, *comprendre*, etc.). Tanmateix, en determinats àmbits, com ara el teatral, o en el cant o la recitació de poesia, no és estrany de sentir aquest so, precisament més propi d'un registre culte o literari.

Tot i això, estic observant, entre els estudiants, una tendència cada vegada més gran i més sistemàtica a pronunciar la primera *r* de [pɾəndɾə], probablement per llacunes en la seva competència lingüística, senzillament perquè la veuen escrita i, doncs, la pronuncien.

4.1.4. La grafia h

La grafia *h*, en català, es manté muda, fins i tot en certs mots estrangers catalanitzats (menys en la pronunciació d'alguna interjecció, com *he, he*, etc.). Així, doncs, mots com *hàmster* ([**ø**]àmster), ***h**andbol*, ***h**andicap*, ***h**oquei*, es pronuncien sense aspirar la *h*. De fet, de cara als Jocs Olímpics de Barcelona (1992), i aprofitant l'efemèride, es va catalanitzar tota una sèrie de paraules, moltes d'elles anglicismes, referides al camp de l'esport.

Per contra, sí que es fa l'aspiració en mots estrangers no adaptats a la fonètica de la nostra llengua, com ***H**eidelberg*, ***h**ippy*, ***h**obby*.

4.2. Sensibilitzacions

La sensibilització consisteix a pronunciar determinats sons consonàntics que en altres contextos són muts. És a dir, certs sons, que no es pronuncien, se sensibilitzen i es diuen quan, trobant-se a final de mot, s'enllacen amb la paraula següent, començada amb vocal, o quan s'afegeix a aquesta mateixa paraula la *-a* del femení. Vegem en quins casos més habituals es dóna aquest fenomen.

4.2.1. Sons oclusius

- El so [p] de formes de l'imperatiu que acaben amb *-**mp*** se sensibilitza quan va seguit d'un dels dos pronoms febles *hi* o *ho*: *irrom**p**-hi* (irrom[**p**]-hi), *interrom**p**-ho*.
- El so [b] de la preposició *amb* se sensibilitza sempre que la paraula següent comença amb vocal: *am**b** astúcia* (am[**b**] astúcia), *am**b** el barret posat*, *am**b** excuses*, *pa am**b** oli*.
- El so [t] final d'alguns monosíl·labs com *cen**t***, *quan**t***, *san**t***, *vin**t***… s'acostuma a sensibilitzar quan la paraula següent comença amb vocal, tot i que aquesta pronúncia es perd entre les generacions més joves: *cen**t** homes* (cen[**t**] homes), *quan**t** és?*, *san**t** Andreu*, *san**t** Antoni*, *san**t** Esteve*, *vin**t** anys*, *vin**t**-i-tres cosins*.

  En l'exemple *quant és?* és evident la confusió a què pot dur el fet de no sensibilitzar el so [t], ja que, si és així, es pronuncia igual que *quan és*. Imaginem, per tant, les dues preguntes que segueixen: «La festa, quant és?», o bé «La festa, quan és?». És clar que, normalment, el context ja s'encarrega de desfer l'ambigüitat del doble sentit, però insistim que una parla correcta evita, precisament, equívocs d'aquesta mena. Pel que fa a *sant Antoni*, actualment, per la megafonia dels transports públics de Barcelona, s'anuncia l'esmentada parada, de metro

1. Malgrat això, hi ha alguns mots (monosíl·labs o no), la *r* final dels quals sí que es pronuncia:

   acer (ace[ɾ]), *amor*, *atur*, *avar*, *bar*, *calamar*, *car*, *cor*, *clor*, *enyor*, *error*, *fervor*, *familiar*, *far*, *favor*, *fèmur*, *gir*, *honor*, *licor*, *llar*, *mar*, *mer*, *motor*, *mur*, *nèctar*, *or*, *pur*, *respir*, *sospir*, *tir*, *tresor*, *vulgar*.

   Igualment, aquest fenomen es dóna en alguns adjectius polisíl·labs cultes, acabats amb:

   *-**ar***: *exemplar*, *lumbar*, *popular*, *triangular*; *-**er***: *auster*, *enter*, *pròsper*, *sever*; *-**or***: *carnívor*, *menor*, *sonor*; *-**ur***: *obscur*, *prematur*; i en determinats antropònims: *Empar*, *Òscar*; *Ester*, *Homer*; *Casimir*, *Mir*; *Hèctor*, *Isidor*; *Artur*, *Epicur*.

   I el mateix succeeix amb altres noms, en general, cultes, o bé amb estrangerismes i neologismes, etc.

o d'autobús, sensibilitzant el so [t], de manera que els usuaris es van acostumant a sentir aquest so. I per la ràdio, en anunciar les temperatures per comarques, és freqüent de sentir com el locutor sensibilitza el so [t] de *Alt Empordà* (Al[**t**] Empordà), per exemple.

- El so [t] final dels gerundis es pronuncia quan va seguit d'un dels pronoms febles *hi* o *ho*: *anan**t**-hi* (anan[**t**]-hi), *mirant-ho*; *essent-hi*, *sabent-ho*; *dormint-hi*, *servint-ho*.
- Els sons [k] i [g] de mots acabats amb *-**nc*** o *-**ng*** se sensibilitzen en sintagmes curts: *blan**c** i vermell* (blan[**k**] i vermell), *cin**c** homes*, *tin**c** armes*; *san**g** i fetge*, etc., siguin sords o bé sonoritzats.

4.2.2. El so fricatiu alveolar [s]

- El so [s] del demostratiu *aquest* es pronuncia quan la paraula següent comença amb vocal: *aque**s**t arbre* (aque[**s**]t arbre), *aquest himne*, *aquest home*, *aquest ordre*, tot i que la tendència, sobretot entre els joves, és la de mantenir l'emmudiment també en aquests casos.

4.2.3. Els sons ròtics

- El so [ɾ] final dels infinitius aguts se sensibilitza en contacte amb un pronom feble enclític: *ana**r**-hi* (ana[**ɾ**]-hi), *posa**r**-lo*; *sabe**r**-ne*, *fe**r**-vos*; *adormi**r**-se*, *distribui**r**-te*.
- El so [ɾ] de les terminacions *-er*, *-or* i *-dor* i d'altres se sensibilitza en formar-ne el femení o derivats:

  *-**er***: *peixater → peixate**r**a*; *peixater → peixate**r**ia*; *carrer → carre**r**ó*.
  *-**or***: *dolor → adolo**r**it*, *remor → remo**r**ejar*.
  *-**dor***: *caçador → caçado**r**a* (fem.), *domador → domado**r**a*; *acollidor → acollido**r**a*, *durador → durado**r**a*.
- El so [ɾ] final també se sensibilitza en formar altres mots flexionats o derivats, sempre que després vingui una vocal: *clar → cla**r**a*, *cla**r**ejar*, *dur → du**r**a*, *du**r**esa*, *flor → flo**r**eta*, *flo**r**it*, *flo**r**ista*, *madur → madu**r**a*, *madu**r**esa*, *plor → plo**r**ar*, *plo**r**aner*, *plo**r**ós*, *por → po**r**uc*, *segur → segu**r**a*, *segu**r**etat*, etc.

Després d'haver analitzat els fenòmens de la sonorització, l'assimilació, la geminació i l'emmudiment i la sensibilització, tant dins la paraula com per fonètica sintàctica, podem concloure que els sons es contagien els uns dels altres, de manera que, en posar-se en contacte dins el context fònic, les característiques dels uns i dels altres s'influencien mútuament, i aquest fet comporta canvis o alteracions en aquests sons que es pronuncien enllaçats dins la seqüència. ◆

Bibliografia

ALCOVER, Antoni M. i MOLL, Francesc de B., *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vols., Ed. Moll, Palma de Mallorca 1930-1962. http://dcvb.iecat.net

BADIA i CARDÚS, Montserrat, *Introducció a la fonètica i a la fonologia catalanes*, Curial Eds. Catalanes - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2002 (2a ed., 2008).

Diccionari de la Llengua Catalana, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2007 (2a ed.). http://dlc.iec.cat

Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana (I. Fonètica), dins *Documents de la Secció Filològica II*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1992.

RECASENS i VIVES, Daniel, *Fonètica descriptiva del català*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1991.

RUAIX i VINYET, Josep, *Nou diccionari auxiliar*, Ed. Claret, Barcelona 2011.

Llibres publicats per Llengua Nacional

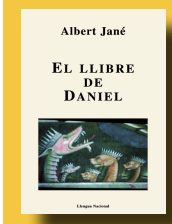

Autor: Albert Jané
Any: 2006
Lloc: Barcelona

Autor: Marc Oliveras
Any: 2010
Lloc: Barcelona

Autor: Ramon Sangles
Any: 2010
Lloc: Barcelona

Autor: Ramon Sangles
Any: 2011
Lloc: Barcelona

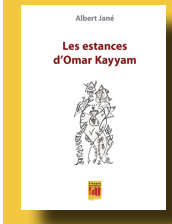

Autor: Albert Jané
Any: 2011
Lloc: Barcelona

Autor: Jaume Medina
Any: 2011
Lloc: Barcelona

Autor: Ramon Sangles
Any: 2012
Lloc: Barcelona